

In de artikelen in dit woordenboek zijn vier niveaus te onderscheiden:

Kopniveau — De kop van het artikel bevat het trefwoord en (meestal) de grammaticalia, zoals de woordsoort, het woordgeslacht (bij zelfstandige naamwoorden), de verbuigings- en de vervoegingsinformatie. Tevens is op het kopniveau informatie over de klemtoon en – bij mogelijke probleemgevallen – de uitspraak van de trefwoorden opgenomen.

Betekenisniveau — Op het betekenisniveau staat de definitie centraal. Deze kan worden voorafgegaan door markeringen en gevolgd door onder meer synoniemen, antoniemen, varianten en associatieve relaties. De definitie kan eenwoordig zijn (synoniemdefinitie) of een omschrijving van het trefwoord behelzen. De beschrijving van de betekenissen die het trefwoord in samenstellingen kan hebben, geldt eveneens als definitie.

Voorbeeldniveau — Het voorbeeldniveau bevat fraseologie (vaste verbindingen, uitdrukkingen en spreekwoorden) met de eventuele verklaringen daarvan. Waar nodig wordt het gebruik van fraseologie getoond aan de hand van een illustratief voorbeeld of een citaat.

Etymologieniveau — Het etymologieniveau bevat informatie over de herkomst en de geschiedenis van een trefwoord of uitdrukking. Tevens is bij veel woorden een datering vermeld.

Elk artikel bestaat ten minste uit een kop- en een betekenisniveau. Voorbeelden en etymologie worden alleen gegeven indien daar lexicografisch een aanleiding voor is. Hieronder worden de vier niveaus van de artikelen in dit woordenboek achtereenvolgens meer in detail beschreven.

I KOPNIVEAU

Elk van de alinea's in dit woordenboek begint met een vetgedrukt trefwoord. Alle informatie die volgt in de alinea na dit trefwoord, heeft betrekking op dit trefwoord en de eventueel daarmee gevormde uitdrukkingen, afleidingen en/of samenstellingen.

¹**ebben** alleen attr. bn. **1** van ebbenhout **2** zwart als ebbenhout

²**ebben het; g.mv.** • ebbenhout

³**ebben** onov. ww.; **ebde, heeft geëbd 1** van de zee aflopen

na de vloed: onpers. *het ebt 2* fig. afnemen, achteruitgaan:

uitdr. *het leven is aan het ebben* vloeit weg

Het trefwoord vormt de basis van het woordenboekartikel. Het wordt meestal meteen gevolgd door informatie over grammaticalia en flexie (meervoudsvorm, verkleinvorm, vervoeging en verbuiging). Bij onderlinge verschillen tussen betekenissen staat deze informatie echter op betekenisniveau.

Trefwoorden

De trefwoorden in dit woordenboek zijn alfabetisch geordend. Trefwoorden die niet beginnen met een letter, zijn verzameld in een apart hoofdstuk vóór de letter **a**. Elk trefwoord is voluit gespeld en staat aan het begin van de regel. De meest voorkomende typen trefwoorden zijn:

- 1 Ongelede trefwoorden. Deze kenmerken zich doordat ze niet verder kunnen worden ontleed in betekenisdragende delen. Ongelede trefwoorden zijn gewoonlijk erf- of leenwoorden (zie het onderdeel Etymologie) die uit een of meer lettergrepen bestaan, bv. *bank, beeld, bellen, dank, fiets, op, milieu, schoon, venijn, vriend* en *winkel*.
- 2 Gelede trefwoorden. Deze kenmerken zich doordat ze uit meerdere, al dan niet ook zelfstandig voorkomende delen bestaan die elk een bijdrage leveren aan de betekenis van het geheel. Gelede woorden waarvan de samenstellende delen ook zelfstandig voorkomen, heten samenstellingen, bv. *beeldbank, belwinkel, fietsbel, milieuvriendelijk* en *opbellen*. Gelede woorden waarvan ten minste een van de delen niet zelfstandig voorkomt, heten afleidingen, bv. *bedanken, roeier, venijnig* en *vriendelijk*. Ook flexievormen als *vrienden* en *vriendje* (meervoud respectievelijk verkleinvorm van *vriend*), *fietste* (verledentijdsvorm van *fietsen*) en *schoner* (vergroten trap van *schoon*) zijn gelede woorden. Flexievormen worden in dit woordenboek alleen als trefwoord behandeld als de grondvorm in de genoemde betekenis niet of nauwelijks voorkomt, bv. *dubbeltje* en *notulen*.

De overige ingangen zijn:

- 3 Meerwoordige trefwoorden. Deze kenmerken zich formeel doordat ze een of meer spaties bevatten. Ze worden als trefwoord opgenomen als ten minste een van de elementen in het Nederlands niet afzonderlijk gangbaar is, bv. *au pair, ecce homo* en *in medias res*.
- 4 Traditionele afkortingen (bv. *d.w.z.* en *m.n.*), initialen van publieke entiteiten (bv. *EG* en *MKB*), symbolen als *kV* en letterwoorden als *laser*. Deze worden als trefwoord behandeld op hun alfabetische plaats.
- 5 Eigennamen. Deze hebben als formeel kenmerk dat de eerste letter een

hoofdletter is. Ze staan in het algemeen alleen als trefwoord in het woordenboek als er een talige verbinding mee is, bv. *zijn Waterloo vinden, voorbij Wuustwezel, Leiden is in last, van hier tot Tokio*. Daarnaast is een beperkte selectie taalnamen, geografische eigennamen, namen van wetten, historische of mythologische personages, plaatsen en gebeurtenissen (*Adonis, Beeldenstorm*) en bijnamen (*Zonnekoning*) opgenomen die om cultuurhistorische redenen beschrijving verdienen. Naast namen kan men in het woordenboek ook hiervan afgeleide soortnamen vinden (een *adonis*), die als ongeleed trefwoord apart beschreven worden.

- 6 Merknamen. Deze worden alleen als ingang opgenomen als uit het veelvuldig gebruik in de omgangstaal is gebleken dat ze zich als soortnaam zijn gaan gedragen. Ze worden met een kleine letter gespeld. Met het teken **MERK**, toegevoegd op verzoek van de merknaminggerechtigde, wordt het merknamenkarakter gemarkeerd.

*Homoniem*en — Trefwoorden met een identieke spelling – zogeheten homoniemen – zijn met superieure Arabische cijfers genummerd. Homoniemen zijn:

- gelijk gespelde trefwoorden met een verschillende etymologie, bv. *pijn* (leed, smart) en *pijn* (naaldboom);
- gelijk gespelde trefwoorden met een verschillende woordsoort, bv. *ebben* (bijvoeglijk naamwoord), *ebben* (zelfstandig naamwoord) en *ebben* (werkwoord);
- gelijk gespelde woorden met een verschillende uitspraak, bv. *band* (strook stof) en *band* (muziekkorps), en *omkleden* (andere kleren aantrekken) en *omkleden* (als een kleed omgeven);
- gelijk gespelde woorden met een sterk verschillende betekenis, zoals *bank* (zitmeubel) en *bank* (financiële instelling).

Spelling — In dit woordenboek zijn de officiële regels voor de spelling van het Nederlands, zoals terug te vinden in de *Woordenlijst* van oktober 2015, onverkort toegepast. Het woordenboek draagt het keurmerk ‘Officiële spelling’ van de Nederlandse Taalunie, wat betekent dat het geheel conform de officieel geldende spelling is samengesteld. Meer informatie over het keurmerk is te vinden op de website van de Nederlandse Taalunie.

Beklemtoning — In trefwoorden die uit meer dan één lettergreep bestaan, is het hoofdaccent aangegeven door middel van een streepje onder de beklemtoonde klinker(s), bv. **adelaar, groenling**. Als klinkers niet als zodanig functioneren, zoals de *i* in **draaien**, worden ze niet onderstreept. Als lettertekens die een klinker of een medeklinker kunnen reproduceren, deel uitmaken van een samengestelde klinker, zoals de *j* in **dijbeen**, wordt dit letterteken mede onderstreept. Bij meerwoordige trefwoorden wordt gewoonlijk het groepsaccent gegeven, bv. **intensive care**.

Uitspraak — De uitspraak van de trefwoorden is in beginsel overeenkomstig de Nederlandse uitspraakregels. Meer informatie hierover is te vinden in het onderdeel Uitspraak (blz. xxxii). Bij leenwoorden waarvan de uitspraak afwijkt van de Nederlandse uitspraakregels, wordt uitspraakinformatie gegeven, bv. **oedeem** /œydem, ødem/.

Grammaticalia

Bij elk trefwoord wordt in het algemeen vermeld tot welke woordsoort het behoort, bv. *tussenw.*, *voegw.* of *voorz.* Bij zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en telwoorden worden meer specifieke grammaticale en vormkenmerken vermeld.

Zelfstandige naamwoorden — Bij zelfstandige naamwoorden is het woordgeslacht (genus) vermeld (zie het onderdeel Genus op blz. xxxiv). Bij samengestelde zelfstandige naamwoorden worden tevens de meervoudsvorm en de (onregelmatige) verkleinvorm vermeld. Als er meer dan één meervoudsvorm gebruikelijk is, worden de vormen verbonden door ‘of’: **rector** **rectoren** of **-s**. Als een van de beide meervoudsvormen minder gebruikelijk is, wordt deze als tweede genoemd en voorafgegaan door een markering: **collega** **-’s**, form. **collegae**. Bij ongelede zelfstandige naamwoorden wordt de verkleinvorm alleen vermeld als hij niet vergezocht is en niet exclusief gevormd wordt met *-je*: **appel** **-tje**, **brug** **-je** of **-getje**. Als het meervoud en/of de verkleinvorm per betekenis verschillen, staat deze informatie op betekenisniveau.

Bijvoeglijke naamwoorden — Bij ongelede bijvoeglijke naamwoorden zijn de vergrotende trap en de overtreffende trap vermeld: **effectief** **effectiever**, **-st**, **egaal** **egaler**, **meest** **-**, **elegant** **-er**, **-st**. Als de buigingsvorm niet blijkt uit een eventuele vergrotende of overtreffende trap, wordt deze expliciet vermeld: **eufoor** **eufore**.

Werkwoorden — Bij werkwoorden is aangegeven of ze overgankelijk, onovergankelijk, onpersoonlijk of wederkerend gebruikt worden. Tevens zijn de werkwoordstijden vermeld (de derde persoon enkelvoud van de onvoltooid verleden tijd), alsmede het voltooid deelwoord met vermelding van het bijbehorende hulpwerkwoord. De vermelding ‘alleen onbep. wijs’ geeft aan dat een werkwoord meestal niet vervoegd wordt.

Bijwoorden — Woorden en betekenissen die uitsluitend als bijwoordelijke bepaling voorkomen, worden als bijwoorden gekwalificeerd. Ze zijn ingedeeld als bijwoord van plaats (bv. *daar*, *elders*), van tijd (bv. *eerstdaags*, *morgen*), van frequentie (bv. *telkens*, *tienmaal*, *vaak*), van modaliteit (bv. *beslist*, *misschien*), van kwantiteit (bv. *helemaal*, *nagenoeg*), van hoedanigheid (bv. *blootshoofds*,

stijfes), als voegwoordelijk bijwoord (bv. *bovendien, nochtans*), als voornaamwoordelijk bijwoord (bv. *erdoor, erin*), of als bijwoord zonder meer (bv. *enfin*). Daarnaast kunnen de meeste bijvoeglijke naamwoorden als bijwoord voorkomen.

Telwoorden — Bij telwoorden is aangegeven of het een hoofdtelwoord betreft (bv. *tien, twintig*) of een rangtelwoord (bv. *derde, zoveelste*).

II BETEKENISNIVEAU

De kop van het artikel wordt gevolgd door de betekenisomschrijving van het trefwoord. Deze bestaat gewoonlijk uit een definitie, die kan worden voorafgegaan door een of meer labels en een selectierestrictie en gevolgd door betekenisverwante woorden, zoals varianten, synoniemen, antoniemen, af- of verkortingen en andere associatief gerelateerde woorden of woordgroepen. Als een trefwoord meerdere betekenissen heeft, zijn deze genummerd. Indien onder een betekenis een nuance vermeld wordt, wordt deze voorafgegaan door een kleine letter **a, b, c** enz.

De volgorde van de definities is in beginsel chronologisch, d.w.z. dat de oudste betekenis als eerste is vermeld en de jongste als laatste. Van dit uitgangspunt wordt in bepaalde gevallen afgeweken. Zo kan een nieuwe betekenis die direct verband houdt met een oudere betekenis, meteen daaropvolgend vermeld worden en daaraan expliciet worden gerelateerd door middel van een label als *figuurlijk* (*fig.*) of *metonymisch* (*meton.*).

lente **de** **1 g.mv.** ◦ het eerste van de vier jaargetijden, de periode tussen het ogenblik waarop de zon de evenaar van zuid naar noord passeert (ca. 21 maart) en dat waarop ze haar hoogste declinatie bereikt (ca. 21 juni), in klimatologische zin de maanden maart, april en mei, ≈ *voorjaar*, × *herfst* (1): <Hoe ouder je wordt, hoe vroeger je meent de lente te zien komen.> Cees Buddingh' [...] **2 -s** ◦ *meton.* jaar, als gemeten aan het passeren van dit seizoen **3 -s** ◦ lenteseizoen in een bepaald jaar: *een vroege, een prachtige lente* **4 g.mv.** ◦ lenteweer **5 g.mv.** ◦ *fig.* jeugd: *zij was nog in haar lente, in de lente van haar leven* **6 -s** ◦ *fig.* periode van ontspanning in politieke verhoudingen of omstandigheden: *Praagse Lente* → *Praags*; *Arabische Lente* reeks van sociale revoltes in Arabische landen als Tunesië en Egypte, die in sommige gevallen leidden tot het omvallen van totalitaire regimes of regeringswisselingen (vanaf eind 2010)

Definities

De lexicografische definitie is een omschrijving van datgene wat conventioneel als betekenis van een trefwoord wordt gezien. Ze geeft een samenvattend overzicht van de kenmerken die taalgebruikers beschouwen als bepalend voor de betekenis, zodat deze duidelijk van andere te onderscheiden is. Naar de vorm worden vijf typen definities onderscheiden.

- 1 De *analytische definitie* ontleedt de woordbetekenis in verschillende betekeniskenmerken. Het centrale woord van deze definitie (*genus proximum*) behoort tot dezelfde woordsoort als het trefwoord. De overige elementen van de definitie zijn de onderscheidende kenmerken (*differentiae specifica*), die een zaak, een toestand of eigenschap, of een handeling of werking identificeren ten opzichte van vergelijkbare entiteiten. Deze definitievorm komt met name voor bij zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, bv. **komedie** ‘toneelstuk, ook wel film, waarin ...’. De analytische definitie kan een expliciet geformuleerde temporele of lokale beperking bevatten (bv. ‘in de middeleeuwen’ resp. ‘in Rome’, ‘in België’), die aangeeft dat het trefwoord historisch is, respectievelijk institutioneel binnen een beperkt geografisch domein. Ten slotte kan het laatste deel van een analytische definitie worden ingeleid door de formule ‘met name’ (m.n.), waarna een prototypische vertegenwoordiger van de gedefinieerde verzameling entiteiten wordt beschreven, bv. **flitsverkoop** ‘verkoop binnen een kort tijdsbestek, m.n. verkoop naar aanleiding van een zeer tijdelijke aanbieding via internet aan een beperkte groep’.
- 2 De *morfosemantische definitie* beschrijft de betekenis van een afleiding of samenstelling met gebruikmaking van een deel van het trefwoord, bv. **zorgambulance** ‘ambulance die, zonder gebruikmaking van zwaailicht en sirene, patiënten vervoert die geen spoedeisende zorg nodig hebben, maar wel liggend vervoerd moeten worden van en naar het ziekenhuis of tussen zorginstellingen’.
- 3 De *synoniemdefinitie* beperkt zich tot het opgeven van een woord dat (idealiter in alle opzichten) precies hetzelfde betekent als het trefwoord. Volledige synoniemen kunnen zonder enig bezwaar in elke context in elkaars plaats gebruikt worden (ze zijn volledig inwisselbaar); bijna-synoniemen kunnen zakelijk-inhoudelijk wel als gelijkbetekenend worden opgevat, maar ze zijn niet in alle contexten zonder meer inwisselbaar. Zo kan het ene woord tot de algemene taal behoren (bv. *griep*), terwijl het andere, bijna-synoniem tot de vaktaal behoort (bv. *influenza*). In sommige gevallen volstaat één enkele synoniemdefinitie, in andere gevallen wordt een aantal synoniemdefinities uit het woordveld vermeld.
- 4 De *relationele definitie* komt alleen voor bij bijvoeglijke naamwoorden, bv. **tweebladig** ‘met twee bladen’. Deze definitie staat altijd in relatie met het bijbehorende zelfstandig naamwoord.
- 5 De *metatalige definitie* geeft een omschrijving van het gebruik van het trefwoord. Ze begint meestal met een formule als ‘benaming voor’, ‘ter

uitdrukking van'. Dit type definitie komt regelmatig voor bij de zogeheten functiewoorden (voorzetsels, voegwoorden, voornaamwoorden, lidwoorden, telwoorden en tussenwerpsels), die vaak niet te definiëren zijn met een ander functiewoord.

Metatalige definities worden tevens gebruikt om betekenispatronen te beschrijven bij de voor- en achtervoegsels die als trefwoord zijn opgenomen (bv. **anti-**, **-achtig**) en bij artikelen waarin voorbeelden van samenstellingen met het trefwoord worden gegeven, bv. **raad** 'ook als tweede lid in samenst. als de volgende, waarin het eerste lid het beleids-terrein noemt: *adoptieraad, adviesraad, ...*'.

Selectierestricties

Indien een trefwoord, in het bijzonder een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord, in het gebruik beperkt is, wordt de definitie voorafgegaan door een selectierestrictie in grijs die deze beperking uitdrukt. Veelal betreft die beperking het onderwerp (subject) of het lijdend voorwerp (object). Zo wordt bij **ebben** het subject genoemd: 'van de zee aflopen na de vloed'. Bij **engageren** wordt het object genoemd: 'mbt. uitvoerend kunstenaars voor een optreden, uitvoering, programma of productie contracteren'.

Labels

Bij betekenissen die niet tot de hedendaagse standaardtaal behoren, wordt de definitie voorafgegaan door een label dat aangeeft in welk opzicht de gangbaarheid beperkt is. Zo geven vaktaallabels, bv. *medisch, juridisch*, aan dat de betekenis voornamelijk tussen vakgenoten wordt gebruikt. Voorts zijn er onder meer labels ter aanduiding dat een woord met een bepaalde gevoelswaarde wordt gebruikt (bv. *beledigend, eufemistisch, schertsend*) of die aangeven dat het trefwoord tot een bepaald stijlregister behoort (bv. *vulgair, informeel, archaisch*). Het tijdslabel *veroud.* geeft aan dat een taalvorm (in een bepaalde betekenis) niet meer in gebruik is bij de jongste generaties en meestal vervangen is door een modern equivalent, bv. **komenijswinkel** 'veroud. kruidenierswinkel'. Speciale aandacht verdienen de labels **BE** en **NL**. Die labels worden gebruikt voor woorden die tot de Nederlandse standaardtaal in België respectievelijk Nederland behoren. Als dergelijke woorden niet tot de standaardtaal gerekend worden, is een extra label toegevoegd. Zo is *pin-telieren* gemarkeerd als **BE** en *spreekt.* en *straatschoffie* als **NL** en *spreekt.*

Varianten

Een definitie kan gevolgd worden door vormvarianten. Dit zijn woorden met dezelfde betekenis en herkomst als het trefwoord, maar ze zijn minder gebruikelijk en verschillen er in uitspraak en spelling lichtelijk van, bv.

belkoord ... var. *bellenkoord*. Een ander type varianten wordt gevormd door de vrouwelijke varianten, die alleen bij persoonsaanduidende zelfstandige naamwoorden voorkomen. Indien gebruikelijk wordt de vrouwelijke pendant na de definitie vermeld, bv. **beheerder ...** vr. *beheerster*.

Betekenisverwante taalvormen

Behalve door varianten kan de definitie gevolgd worden door andere betekenisverwante termen, zoals de conventionele afkorting van het trefwoord (bv. N. B. bij **noorderbreedte**), een of meer synoniemen, d.w.z. woorden of woordgroepen met (bijna) dezelfde betekenis als het trefwoord die worden voorafgegaan door het symbool \approx , of een of meer antoniemen, d.w.z. tegenovergestelde of complementaire termen die worden voorafgegaan door het symbool \times . Ten slotte kan de definitie gevolgd worden door associatief gerelateerde taalvormen. Deze worden voorafgegaan door *vgl.*

‘Lege’ betekenissen

Soms komen woorden alleen voor in een bepaalde verbinding, bv. *apegapen*, *lieverkoekjes*. In zo’n geval wordt niet het trefwoord gedefinieerd, maar wordt vermeld dat het trefwoord “alleen in de verb.” voorkomt.

Resumés

Trefwoorden die gevolgd worden door zeer veel betekenissen en/of uitdrukkingen, zoals *huis* en *vallen*, zijn beter toegankelijk gemaakt door een samenvatting van de betekenissen van het trefwoord vóór de eigenlijke behandeling daarvan. Deze resumés zijn bedoeld om de gebruiker van het woordenboek snel de gezochte betekenis te laten vinden.

huis het; huizen

1 bouwwerk dat dient voor bewoning 2 iemands woning 3 gebouw dat niet dient voor bewoning 4 dierenverblijf 5 bijgebouw 6 gezin, familie 7 gezin 8 adellijk geslacht 9 huispersoneel 10 zij die in een gebouw vergaderen	1 bouwwerk of bouwsel dat mensen tot woning dient of als zodanig geschikt is: <i>«Een huis is slechts de begrenzing van een ruimte, niet die ruimte zelf.»</i> Nicolaas Matsier; <i>een houten, een stenen huis, een huis van drie verdiepingen; een huis als een kasteel, een paleis</i> zeer groot en weelderig; spr. <i>zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen</i> → <i>zuinigheid; dubbel huis</i> a huis met vensters aan weerskanten van de voordeur b twee huizen onder één dak; <i>enkel</i>

- 11 handelshuis *huis* huis met vensters aan één kant
 12 omhulsel van de voordeur; *anderhalf huis*
 13 holte voor een plug huis met slechts één venster aan
 14 deel van een hijsblok een van beide zijden; *huizen kijken*
 15 teken van de dierenriem gaan bezichtigen, op zoek naar
 een (koop)woning; *een eigen huis*
 waarvan men eigenaar is, *× huurhuis*; *sport in eigen huis spelen*
 thuis, in het eigen stadion; *een huis in de rij* een niet-vrijstaand
 huis, één van een reeks gelijksoortige woonhuizen, rijtjes-
 huis; *eigen huis en hof*; *huis noch kluis was er te zien* geen mense-
 lijke woning hoegenaamd

III VOORBEELDNIVEAU

Woorden krijgen hun definitieve betekenis doorgaans in een context. Daarom worden veel definities gevolgd door een of meer voorbeeldzinnen die het gebruik of de betekenis van het trefwoord illustreren. Indien de betekenis van deze zinnen die van de delen ervan overstijgt, bijvoorbeeld bij uitdrukkingen (idiomen), wordt een verklaring gegeven en indien mogelijk synoniemen en/of antoniemen.

geluk het; -ken 1 gunstige loop van de omstandigheden, voorspoed die iem. zonder eigen toedoen te beurt valt, *≈²fortuin (2): het geluk is met hem; spr. het geluk is met de dommen* uiting van afgunst of zelfspot, m.n. bij het winnen van iets, waarbij de winst afgedaan wordt als puur geluk; *stom geluk; zijn geluk vergooien* een unieke kans ongebruikt voorbij laten gaan; *uitdr. hij is drie dagen vóór 't geluk geboren* hij handelt te voorbarig en slaagt daardoor niet **2** de aangename toestand waarin men al zijn (aardse) wensen en verlangens bevredigd ziet, *≈ welzijn: <Geluk is wat chemie in hersens.> Stefan Hertmans; een leven vol geluk en voorspoed; aards geluk; huiselijk geluk; in iemands geluk delen* zich met hem daarover verheugen **3** *concr.* gunstig toeval, begunstigende omstandigheid of voorval, blijde gebeurtenis: *spr. er is geen ongeluk zo groot, of er is nog een geluk bij; uitdr. dat is een geluk bij een ongeluk* een omstandigheid die de omvang van het ongeluk beperkt **4** *uitdr.; scherts. in het geluk trappen* in een hoop drek

Voorbeelden

Een deel van het illustratieve materiaal in het woordenboek bestaat uit vrije voorbeelden, die het gebruik van een woord of woordgroep toelichten, en citaten, die dezelfde functie hebben maar door hun aforistische strekking

tevens een bijzonder licht op een trefwoord of een collocatie kunnen werpen. Het belangrijkste deel van de voorbeeldzinnen wordt evenwel gevormd door de fraseologie, d.w.z. vaste verbindingen (collocaties) en uitdrukkingen (idiomen). De verschillende contexten van een woord vertonen soms regelmatigigheden doordat bepaalde woorden vaak in elkaars omgeving blijken voor te komen. Ze vormen vaste verbindingen ofwel collocaties, zoals *een record vestigen, een liefdadig doel, vertrouwen op, in gesprek zijn, zo rood als een boei*. Deze collocaties vormen een belangrijke component van het taaleigen en dienen daarom in het woordenboek vermeld te worden. Sommige vaste verbindingen ontwikkelen bovendien een eigen, veelal figuurlijke betekenis, die de som van de betekenissen van de delen overstijgt. Deze zogeheten idiomatische verbindingen, waartoe ook de spreekwoorden worden gerekend, worden niet alleen vermeld maar tevens verklaard. Als een verbinding of uitdrukking meerdere verklaringen heeft, worden deze gemarkeerd door een kleine letter **a**, **b**, **c** enz.

Citaten — Regelmatig wordt de betekenis of het gebruik van een woord of verbinding toegelicht met een citaat. De citaten hebben een aforistische strekking en voegen zo een inhoudelijke dimensie toe aan de betekenisomschrijving of verklaring. Zo wordt *kwijt* nader toegelicht door een citaat van Kees van Kooten: *«Iets is weg als wij zeker weten dat het er niet meer is, maar weten wij zeker dat iets dat weg is nog ergens moet zijn, dan spreken wij van kwijt.»* en wordt *een groot kunstwerk* na de verklaring toegelicht aan de hand van een citaat van Gerard Reve: *«Elk groot kunstwerk openbaart vanzelf de problematiek van het menselijk bestaan.»* Citaten worden gepresenteerd tussen enkele guillemets (ganzenvoetjes) en gevolgd door de auteursnaam. Ze zijn gewoonlijk afkomstig van schrijvers, al wordt incidenteel ook wel een filosoof, voetballer of politicus of een anonieme bron (een krant of tijdschrift) aangehaald. De lijst geciteerde auteurs is te vinden op blz. xlv.

Verbindingen (collocaties) — Naar de vorm zijn er vijf typen verbindingen te onderscheiden:

- 1 Werkwoordelijke verbindingen, meestal bestaande uit een werkwoord en een zelfstandig naamwoord, bv. *aardbeien plukken, afstand nemen, de balans opmaken, een record vestigen*. De betekenis van de werkwoordelijke verbinding als geheel is letterlijk en kan direct worden afgeleid uit de delen waaruit ze bestaat. Werkwoordelijke verbindingen worden daarom niet verklaard. Als een werkwoordelijke verbinding naast haar letterlijke ook een figuurlijke betekenis heeft ontwikkeld, is de verbinding idiomatisch en krijgt ze een verklaring.
- 2 Lexicale collocaties, meestal bestaande uit een zelfstandig naamwoord met een bepaling, veelal in de vorm van een bijvoeglijk naamwoord, bv. *een liefdadig doel; een hoge, lage, vlakke, rotsige kust; een houten, een stenen huis; een huis van drie, vier verdiepingen; een kudde bizons, schapen; een nasaal*

klinkende stem; frisse, rode lippen. Ook vaste verbindingen als *akte van geboorte, van overlijden* worden tot de lexicale collocaties gerekend.

- 3 Grammaticale collocaties, meestal bestaande uit een werkwoord of zelfstandig naamwoord en een voorzetsel, bv. *vertrouwen op*.
- 4 Vaste woordcombinaties die worden ingeleid door een voorzetsel (*in gesprek, tot genoegen*) of door een voornaamwoord (*wie van de drie*).
- 5 Vergelijkingen, waarin het voegwoord van vergelijking (*als, gelijk*) centraal staat (zo *rood als een boei, bleek gelijk de dood*).

Verbindingen worden in deze editie van het woordenboek meestal in hun onverbogen vorm vermeld (bv. *kans van slagen hebben*), maar ze worden in verbogen vorm gepresenteerd (*hij heeft zijn kans laten voorbijgaan*), als dat het gebruik beter illustreert.

Idiomatische verbindingen — Idiomatische verbindingen zijn vaste verbindingen die zich kenmerken doordat ze als geheel een figuurlijke betekenis hebben en daarom verklaring behoeven. Voorbeelden hiervan zijn *de Moeder Gods* (Maria), *een tweede vaderland* (een land waar men zich thuis voelt net als in zijn eigen land) en *ergens het land aan hebben* (er een hekel aan hebben). Vaste verbindingen die eveneens verklaring behoeven, zijn formules als *zo waarlijk helpe mij God almachtig*, waarvan evenwel niet de inhoud maar het gebruik toegelicht dient te worden ('slot van de eedformule'). Idiomatische verbindingen zijn vaak in hun onverbogen vorm vermeld (*steen en been klagen*), maar worden ook regelmatig in verbogen vorm gepresenteerd (*er is mij een steen van het hart gevallen* i.p.v. *iem. is een steen van het hart gevallen*), als dat het gebruik beter illustreert. Idiomatische verbindingen kunnen als bron van (minimale) variatie optreden. Als dat verschijnsel optreedt, wordt dat in een vervolgvoorbeeld, soms een citaat, toegelicht. Uitdrukkingen, gezegden en zegswijzen zijn herkenbaar aan de tekst *uitdr.*

Spreekwoorden — Een groep idiomatische verbindingen die apart onderscheiden wordt, wordt gevormd door de spreekwoorden, d.w.z. zinnen met een morele implicatie, bv. *andere tijden, andere zeden, de aanhouder wint, een doodshemd heeft geen zakken*. De spreekwoorden zijn herkenbaar aan de tekst *spr.* De betekenis wordt meestal uitgelegd, behalve als de morele implicatie onmiddellijk blijkt, zoals bij *lachen is gezond* en *een mens is nooit te oud om te leren*.

Selectierestricties

Indien een voorbeeldzin in het gebruik beperkt is, wordt de zin voorafgegaan door een selectierestrictie in grijs die deze beperking uitdrukt. De beperking geldt gewoonlijk het onderwerp of het lijdend voorwerp. Zo wordt bij **markt** het onderwerp genoemd: *van effecten, goederen, valuta's boven de markt hangen*. Bij **kant** wordt het lijdend voorwerp genoemd: *mbt. tekortkomingen, verkeerde dingen, plichtsverzuim over zijn kant laten gaan*.

Labels

Bij idiomen die niet tot de hedendaagse standaardtaal behoren, wordt het voorbeeld voorafgegaan door een label dat aangeeft in welk opzicht de gangbaarheid beperkt is. Zo geven vaktaallabels (*astronomisch*, *juridisch*) aan dat het idioom voornamelijk tussen vakgenoten wordt gebruikt, bv. *astron. bruine dwerg* ster van zeer geringe massa ... Voorts zijn er onder meer labels ter aanduiding dat een verbinding met een bepaalde gevoelswaarde wordt gebruikt (bv. *beledigend*, *eufemistisch*, *schertsend*) of die aangeven dat de verbinding tot een bepaald stijlregister behoort (bv. *vulgair*, *informeel*, *archaisch*). Het tijdslabel *veroud.* geeft aan dat een verbinding (in een bepaalde betekenis) niet meer in gebruik is bij de jongste generaties (en meestal vervangen is door een modern equivalent), bv. ‘*veroud.; van een meisje zich een hoefijzer aandoen* een buitenechtelijk kind krijgen’.

Speciale aandacht verdienen de labels **BE** en **NL**. Die labels worden gebruikt voor verbindingen die tot de Nederlandse standaardtaal in België respectievelijk Nederland behoren. Als dergelijke verbindingen niet tot de standaardtaal gerekend worden, is een extra label toegevoegd. Zo is *een dikke nek hebben* gemarkeerd als **BE** en *inf.* en *lul met vingers* als **NL** en *vulg.*

Betekenisverwante taalvormen

Zo veel mogelijk zijn collocaties en idiomen voorzien van varianten en van synoniemen en antoniemen.

IV ETYMOLOGIENIVEAU

Bij ruim 49.000 overwegend ongelede trefwoorden eindigt het artikel met herkomstinformatie (etymologie) en eventueel een datering van het vroegste gebruik van het trefwoord in het Nederlands. Deze herkomstinformatie, die in een steunkleur gedrukt is, wordt zo gepresenteerd dat ze begrijpelijk is voor iemand die niet onderlegd is in de historische taalkunde.

backlijn /bɛklɛɪn/ **de** • **BE** lijn die om het strafschopgebied van een voetbalveld loopt: *kleine backlijn* backlijn evenwijdig aan de zijlijnen ◦ ◁ **Eng.** *backline*

etappe de **-n** of **-s** • **1** rustpunt van een reisgezelschap na een dagmars **2** afstand die een reisgezelschap tussen twee rustpunten aflegt **3** elk van de delen waarin het parcours van een meerdaagse wiel- of andere sportwedstrijd verdeeld wordt, ≈ *rit* **4** fase of stap in een proces of ontwikkeling **5** etappegebied ◦ 1832 ◁ **Fr.** *étape* ◁ **Mnl.** *stapel*

tracken /trɛkə(n)/ **ov.** ww.; **trackte**, **heeft getrackt** • het spoor volgen van ..., ≈ *traceren: een postzending, een telefoon tracken; tracken en tracen* ◦ ◁ **Eng.** *to track*

Etymologie

Van leenwoorden (bv. *backlijn*, *etappe*, *tracken*) is vermeld uit welke taal ze afkomstig zijn en – bij een afwijking van de Nederlandse schrijfwijze en betekenis – hoe de vorm en betekenis in de brontaal luidt (luidde). Wanneer het trefwoord ook in de brontaal een leenwoord is (bv. *etappe*), is ook van dat woord vermeld waar het vandaan komt. Regelmatige taalontwikkeling van een leenwoord is echter niet opgenomen, dus bv. bij leenwoorden uit het Frans is niet vermeld dat het Franse woord uit het Latijn stamt, tenzij het woord een opvallende betekenisontwikkeling heeft doorgemaakt.

Bij woorden die uit het Indo-Europees stammen (erfwoorden), zijn een of meerdere verwanten in andere talen met hun betekenis gegeven: **maag** ~ Welsh *megin* [blaasbalg], Lit. *makas* [zak]. Bij woorden die alleen in het Germaans voorkomen, worden verwanten uit andere Germaanse talen gegeven: **leven** ~ Du. *leben*, Eng. *live*.

Voorts wordt soms vermeld welke betekenisontwikkeling een woord binnen het Nederlands heeft doorgemaakt, en met welke andere Nederlandse woorden het verwant is: **merk** ~ *mark* [grenssteen].

Bij woorden die in de moderne tijd zijn samengesteld uit met name Latijnse en Griekse elementen (geleerde woorden), zijn de samenstellende elementen verklaard, bv. **fylliet gevormd van Gr. *phullon* [blad] + *lithos* [steen]**.

Bij homoniemen die dezelfde herkomst hebben, is de etymologische informatie geclusterd te vinden onder aan het laatste homoniem.

Datering — De etymologie kan worden voorafgegaan door een datering. Dat kan een jaartal zijn of een periode. De oudste spelling van de gedateerde woorden is niet vermeld. Wel is de oudste betekenis genoemd als die afwijkt van de moderne betekenis.

Etymologische tekens — Bij de vermelding van de herkomstinformatie en bij de datering wordt een vijftal symbolen gebruikt:

< ... >	de datering betreft een verloren gegaan origineel
<	ontleend aan
>	geworden tot
~	verwant met
*	gereconstrueerde taalvorm